

Nataliia Bakhmat – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Vice-Dean of the Pedagogical Faculty in the Scientific Work, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

Scientific interests: study of the directions for the development of the New Ukrainian School, training of competent, competitive specialists in higher educational institutions of Ukraine due to the innovative approaches under the conditions of the informational and educational environment, inclusive education, other problems of preschool, primary, pre-university, higher and post-graduate education in Ukraine.

Наталія Бахмат – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри теорії та методики початкової освіти, заступниця декана педагогічного факультету з наукової роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна.

Наукові інтереси: дослідження напрямів розвитку Нової української школи, підготовки компетентних, конкурентоздатних фахівців у закладах вищої освіти України за інноваційних підходів в умовах інформаційно-освітнього середовища, інклюзивної освіти, інших проблемах дошкільної, початкової, передвищої, вищої та післядипломної освіти України.

ORCID 0000-0001-6248-8468

Scopus ID: 57200174193

Researcher ID: R-2499-2018

E-mail: bahger.teacher@gmail.com

THE TEACHER'S METHODOLOGICAL COMPETENCE FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF INCLUSIVE LEARNING

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

The purpose of the article is to analyze the scientific achievements in the field of inclusive education in the General Secondary Educational Institutions and to determine the structure of methodological competence of teachers under the conditions of inclusive education.

Methodology. An integrated approach was used to determine the degree of disclosure of the research problem; the methods of systematic analysis of scientific and pedagogical literature, induction and deduction, abstraction and concretization, comparisons, which made it possible to reveal the methodological and theoretical principles, the categorical apparatus of the research; explanations and justifications for formulating the research conclusions were used.

Scientific novelty. The author's vision of the main advantages of inclusive education has been offered; the main components of the teacher's methodical competence under the conditions of inclusive education, namely: motivational-value, cognitive and organizational-practical, have been determined and grounded.

Conclusions. It has been clarified that inclusive education means that all students receive a quality education under the conditions of a General Secondary Educational Institution, each of them is unique in his own way, has different abilities and possesses a different level of knowledge, which the teacher helps him develop, receives individual help from him and educational institution as a whole, contributes to the formation of the personality that develops throughout life. The main components of the teacher's methodical competence under the conditions of inclusive education, namely: motivational and value (ensures the development of the general positive motivation and the moral and psychological component of the methodical competence), cognitive (aimed at the development of the theoretical component of the methodical competence), and organizational and practical (contributes to the development of the practical component of the methodical competence), have been determined and grounded.

Key words: General Secondary Educational Institution, professional training, advantages of inclusive learning, inclusion, methodical competence, structure, components of methodical competence.

Мета статті – проаналізувати наукові здобутки в питанні інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти та визначити структуру методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження. Для визначення ступеня розкриття проблеми дослідження застосовано комплексний підхід; використано методи системного аналізу науково-педагогічної літератури, індукції і дедукції, абстрагування та конкретизації, порівняння, що дали можливість розкрити методологічні та теоретичні засади, категоріальний апарат дослідження; пояснення й обґрунтування для формулювання висновків дослідження.

Наукова новизна. Запропоновано авторське бачення основних переваг інклюзивної освіти; визначено та обґрунтовано основні компоненти методичної компетентності вчителя в умовах інклюзивного навчання, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та організаційно-практичний.

Висновки. Уточнено, що інклюзивне навчання означає, що всі здобувачі отримують якісну освіту в умовах закладу загальної середньої освіти, кожен з них є унікальним по-своєму, має різні здібності та володіє різним рівнем знань, які йому допомагає розвивати педагог, отримує індивідуальну допомогу від нього та закладу освіти в цілому, сприяє становленню особистості, яка розвивається впродовж життя. Визначено та обґрунтовано основні компоненти методичної компетентності вчителя в умовах інклюзивного навчання, а саме: мотиваційно-ціннісний (забезпечує розвиток загальної позитивної мотивації та морально-психологічної складової методичної компетентності), когнітивний (спрямований на розвиток теоретичної складової методичної компетентності) та організаційно-практичний (сприяє розвитку практичної складової методичної компетентності).

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, професійна підготовка, переваги інклюзивного навчання, інклюзія, методична компетентність, структура, компоненти методичної компетентності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку освіти в світовій та українській педагогіці все активніше звертаються до проблеми інклюзивного навчання, яке передбачає доступність освіти для всіх, зокрема й для осіб з особливими освітніми потребами. Підтримуючи ідею інклюзивної освіти, реалізуючи впровадження інклюзивної практики, заклади освіти мають діяти в інноваційному режимі.

Відповідно до наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23.12.2021 р. «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» зазначено, що «мета професійної діяльності вчителя полягає в організації навчання та виховання учнів під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей та світогляду на основі загальнолюдських та національних цінностей» (Про Затвердження Професійного, 2020). Ця вимога тягне за собою розширення функціональних обов'язків

педагогів, зміну професійно значущих й особистісних характеристик та компетентностей, про що також йдеться у новому професійному стандарті вчителя, зокрема у документі визначаються загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і професійні компетентності вчителя (мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична; педагогічне партнерство, інклюзивна, здоров'язбережувальна, проєктувальна, прогностична, організаційна, оцінювально-аналітична, інноваційна, рефлексивна, здатність до навчання впродовж життя» (Про Затвердження Професійного, 2020), які значною мірою впливають не тільки на професійний розвиток педагога, а й на якість знань здобувачів освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Загальновідомо, що професійний розвиток – це необхідна умова зростання професіоналізму педагогів. Саме тому існує потреба постійного зростання та самовдосконалення в процесі трудової діяльності, навчання в системі післядипломної педагогічної освіти й самоосвіти.

Теоретичною та методологічною базою статті є праці українських і зарубіжних дослідників з питань формування різних видів компетентностей.

Особливості формування та вимірювання компетентностей розглядаються в працях Н. Бахмат, Н. Брижак, Т. Бурлаєнко, О. Дубініної, Т. Гильови, Т. Єршової, О. Миронової, В. Олійника, О. Чуланової, О. Шаріпової, дослідження професійного розвитку педагога проводиться в роботах Е. Віллегас-Реймерс, О. Дубасенюк, Л. Пуховської, В. Симиченко та ін.

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки вчителів розроблено в наукових працях українських і зарубіжних учених: філософія освіти та ідеологія людиноцентризму (В. Андрущенко, І. Аносов, В. Бегей, Т. Давиденко, В. Кремень, В. Курило, В. Лутай, М. Романенко, О. Савченко та ін.); теоретичні основи професійної освіти (О. Дубініна, І. Зязюн, Ю. Мальований, Н. Ничкало, В. Олійник, Л. Сергеева, І. Смірнова, Є. Чернишова та ін.); інноваційні стратегії в освіті (Н. Бахмат, В. Безпалько, В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Н. Клокар, В. Луговий, В. Паламарчук та ін.).

В Україні активно запроваджується зарубіжний досвід підготовки вчителів до реалізації інклюзивного навчання в закладах освіти (С. Альохіна, І. Возняк, Б. Кагран, Ж. Корбе, Т. Лореман, Е. Новіцький, І. Оралканова, Л. Флоріан, І. Хафізуліна, С. Черкасова, Ю. Шуміловська та інші) та розробляються й апробуються власні наукові підходи, спрямовані на розв'язання різних аспектів цього завдання (Ю. Бистрова, В. Бондар, В. Гладуш, І. Демченко, І. Дмитрієва, В. Засенко, В. Коваленко, А. Колупаєва, І. Кузава, О. Мартинчук, М. Матвеева, С. Миронова, Ю. Найда, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Софій, Д. Супрун, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

З огляду на велику кількість наукових досліджень, проблема вивчення методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) є актуальною та представляє значний інтерес для подальших досліджень.

Формулювання цілей статті.

Проаналізувати наукові здобутки у питанні інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти та визначити структуру методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання. Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

– уточнити дефініції понять «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «методична компетентність вчителя»;

– здійснити аналіз наукових здобутків щодо змісту та засад методичної компетентності вчителя в умовах інклюзивного навчання ЗЗСО;

– визначити й обґрунтувати основні структурні компоненти методичної компетентності вчителя в умовах інклюзивного навчання.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження.

Для визначення ступеня розкриття проблеми дослідження застосовано комплексний підхід; використано методи системного аналізу науково-педагогічної літератури, індукції і дедукції, абстрагування та конкретизації, порівняння, що дали можливість розкрити методологічні та теоретичні засади, категоріальний апарат дослідження; пояснення й обґрунтування для формулювання висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Аналізуючи поняття «інклюзивне навчання», ми звернулися до Вільної інтернет енциклопедії «Вікіпедія», у якій зазначено, що «інклюзивне навчання (англ. Inclusive education) – навчання учнів або студентів із особливими потребами шляхом залучення їх до загального освітнього середовища за місцем їхнього проживання. Інклюзивне навчання розглядається як альтернатива інтернатній системі (коли дітей з особливими потребами утримують та навчають окремо від інших дітей) та навчанню вдома» (*Інклюзивне Навчання*, 2022).

Відповідно до Концепції розвитку інклюзивної освіти «інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» (*Концепція Розвитку*, 2010). Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в закладах освіти за місцем проживання, у загальноосвітніх класах, у яких у разі необхідності їм буде надаватися підтримка як в освітньому процесі, так і з перепланування школи, класів, програм і діяльності з тим, щоб всі учні без винятку навчалися і проводили час

разом. Відповідно до Концепції розвитку інклюзивної освіти «інклюзивне навчання: ґрунтується на правах людини і принципах рівності; спрямоване на всіх дітей і дорослих, особливо тих, хто є виключеним з загальної системи навчання; це процес усунення бар'єрів в системі освіти та системі підтримки» (Концепція Розвитку, 2010).

Основою інклюзивного навчання є те, що всі учні можуть навчатися різними методами і в різний період часу; мають індивідуальні здібності й особливості; хочуть відчувати, що їх розуміють і цінують; мають різне походження і бажають, щоб їх відмінності поважалися (Концепція Розвитку, 2010).

За даними сайту МОН України, «інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» (Просто про Інклюзивну, 2022).

Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені там проживати через проблему їх територіальної розгалуженості.

Сьогодні гаслом освітньої політики в Україні стає бачення, що жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії (Інклюзивне Навчання, 2022).

Отже, на нашу думку, інклюзивне навчання означає, що всі здобувачі отримують якісну освіту в умовах ЗЗСО, кожен із них є унікальним по-своєму, має різні здібності та володіє різним рівнем знань, які йому допомагає розвивати педагог, отримує індивідуальну допомогу від нього та закладу освіти в цілому, забезпечує становлення особистості, яка розвивається упродовж життя.

Серед переваг інклюзивного навчання виділяємо такі:

- розвиток індивідуальних і сильних сторін і талантів учня;
- прийняття всіх дітей без винятку в ЗЗСО та суспільство в цілому;
- активне залучення батьків до процесу навчання і життя ЗЗСО;
- розвиток культури особистості в усіх її проявах;
- розвиток уміння у здобувача освіти навчатися впродовж життя та формування у

нього почуття поваги до різних здібностей і талантів однолітків;

– уміння створювати дружні стосунки з однолітками.

Уточнюючи поняття «інклюзивна освіта», звернемося до тлумачення феномену «інклюзія». Інклюзія (від inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Це політика та процес, що дає можливість усім дітям брати участь в усіх програмах.

Інклюзія (інклюзивне навчання) відображає соціальну модель розуміння інвалідності чи особливих потреб на противагу сегрегації, що відображає медичну модель. Основна відмінність – соціальна модель пов'язує труднощі дитини в освітньому процесі не стільки з порушеннями її розвитку, скільки з перешкодами у зовнішньому середовищі. Інклюзивне навчання передусім – це забезпечення права кожної дитини на освіту, що зазначено в усіх національних документах (Конституції України, стаття 23; Законі «Про освіту» та ін.), а також у міжнародних документах, ратифікованих Україною (Конвенції ООН про права дитини, стаття 23; Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, стаття 24).

Отже, «...інклюзія розглядається як процес визнання і реагування на різноманітність потреб всіх тих, хто навчається. Вона передбачає їх активну участь у процесі отримання знань, в культурному і суспільному житті. Інклюзія приводить до зменшення сегрегації в системі освіти. Вона вимагає змін і модифікацій змісту, підходів, структури і стратегії освіти з урахуванням потреб усіх дітей, керуючись переконаністю, що системи загальної освіти зобов'язані навчати усіх дітей» (Інклюзивна Освіта – Вимога, 2019).

Відповідно до визначення, запропонованого Міжнародним фондом «Відродження» та глобальною мережею «Фундацій відкритого суспільства» (Open Society Foundations), «інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить, наскільки її суспільство захищає невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України. Інклюзивна освіта – це передовсім формування суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожного учня чи учениці, що, у свою чергу, забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей» (Інклюзивна Освіта в Україні, 2018).

На думку Т. Лоремана, інклюзивна освіта сприятиме розвитку здібностей дитини; визнанню того, що нормальний розвиток не є загальноприйнятою «нормою»; задоволенню особливих потреб; створенню системи підтримки; функціональному підходу до лікування та навчання; участі батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей (Loreman, Deppeler, & Harvey, 2005).

За твердженням А. Колупаєвої, «Інклюзивна освіта ... передбачає створення освітнього середовища, яке відповідало б потребам і можливостям кожної особи, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку» (Колупаєва, 2014, с. 15).

У своїх дослідженнях учена стверджує, що «інклюзивна освіта базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа – заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі» (Колупаєва, 2014, с. 15).

Таким чином, можемо сказати, що термін «інклюзивна освіта» використовується для опису процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами в ЗЗСО. З урахуванням різноманіття особливих освітніх потреб створювана система повинна бути багатоваріативною, гнучкою, адаптивною, що вимагає суттєвих змін організації освітнього процесу, змісту освіти і відповідно підготовки до цих процесів учителів.

Інклюзивна освіта має в своєму складі такі компоненти: визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів і вчителів; підвищення ступеня участі учнів у освітньому процесі та позашкільних заходах й одночасне зменшення рівня ізольованості частини здобувачів освіти; зміни в політиці ЗЗСО, практиці та його культурі з метою приведення їх у відповідність з різноманітними потребами здобувачів, які навчаються в цьому закладі; подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх здобувачів, а не тільки учнів з особливими освітніми потребами; аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів і покращення доступності закладів освіти для

окремих категорій здобувачів. Проведення реформ і змін, спрямованих на користь усіх учнів; визнання прав дітей на отримання освіти в ЗЗСО, розташованих за місцем проживання; розвиток партнерських відносин між ЗЗСО та місцевими громадами; визнання того, що інклюзія в освіті – це один з аспектів інклюзії в суспільстві.

Інклюзивна освіта має базуватися на таких принципах: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; адаптація системи до потреб дитини, а не навпаки; справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємостосунків; усі люди потребують підтримки і дружби ровесників; задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини; визнання спроможності до навчання кожної дитини та, відповідно, необхідність створення суспільством належних для цього умов; залучення батьків до освітнього процесу дітей як рівноправних партнерів та перших учителів своїх дітей; командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків та спеціалістів; складність завдань повинна відповідати здібностям дитини; рівний доступ до навчання у загальноосвітніх закладах та отримання якісної освіти кожною дитиною; подолання потенційних бар'єрів у навчанні (Інклюзивна Освіта – Вимога, 2019).

Важливим документом, що забезпечує спільне розуміння інвалідності та є основою міжвідомчого підходу, є Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ – ДП). Її використовують як підґрунтя для розвитку системи реабілітації, раннього втручання та інклюзивної освіти, для розроблення державної політики (Загальна Декларація, 1948; Конвенція ООН про права дитини, 1989; Конвенція ООН про права осіб, 2006).

Як зазначалося вище, становлення інклюзивної освіти в українській педагогіці ставить перед педагогами низку важливих завдань. У професійному стандарті педагога зазначено, що в сучасній освітній ситуації виникає нова вимога до педагога – готовність і здатність навчати дітей незалежно від їх здібностей, особливостей розвитку, обмежень здоров'я і об'єктивно сформованої соціальної ситуації. Ці перетворення передбачають розширення вимог до організації професійної діяльності

вчителів, введенню нових функціональних обов'язків, відповідності рівня освіти займаної посади; зміни професійно значущих і особистісних якостей педагогів.

Тенденцією сучасного етапу розвитку освіти в умовах інклюзії в Україні є необхідність формування та розвитку професійних компетентностей педагогів у галузі інклюзивної освіти в умовах ЗЗСО, зокрема методичної компетентності.

Уточнюючи поняття «методична компетентність вчителя» в межах нашого дослідження, ми звернулися до чисельних праць провідних науковців, зокрема, на думку Т. Волобуєвої (2005), методична компетентність – це володіння різноманітними методами навчання, знання дидактичних методів і прийомів та вміння застосовувати їх у процесі навчання, а також знання психологічних механізмів засвоєння знань і вмінь. За визначенням Г. Кашкарьова (2008), методична компетентність проявляється через оволодіння ними формами, засобами, шляхами, методами та прийомами педагогічних впливів, їх ефективне використання й диференціацію; вміння застосовувати набуті теоретичні професійні знання у практичній діяльності.

Н. Цюлюпа (2009) доводить, що методична компетентність вчителя розглядається як система знань, умінь, практичного досвіду та наявних педагогічних здібностей, спрямованих на реалізацію професійної діяльності з одночасною здатністю до постійного самовдосконалення.

Т. Гущина вважає, що «методична компетентність є інтегральною багаторівневою професійно значущою характеристикою особистості та діяльності педагогічного працівника, що опосередковує його професійний досвід» (Мартиненко, & Ковтун, 2016, с. 400).

Таким чином, *методична компетентність вчителя – це інтегративна складова системи знань, умінь, навичок, здобутих у закладі вищої освіти та практичного досвіду, який безпосередньо вдосконалюється впродовж життя, вміння застосовувати набутий досвід під час здійснення професійної діяльності.*

До компонентів методичної компетентності вчителів можна віднести такі: ґрунтовні знання з теорії та методики навчання предмета; сформовану систему дидактико-методичних компетентностей; володіння технологією організації освітнього процесу; дидактичні та творчі

здібності для розв'язання різноманітних методичних завдань (як стандартних, так і проблемних); досвід педагогічної діяльності, зокрема і досвід вирішення навчально-методичних завдань; особистісні та професійні якості вчителя (критичність мислення, відповідальність, зацікавленість, здатність до самовдосконалення та саморозвитку, любов до професії тощо).

Пред'явлення нових функцій і підвищення вимог до діяльності вчителів в умовах інклюзивного навчання призводять до виникнення у них різних труднощів. Практика закладів вищої освіти в галузі навчання осіб з особливими освітніми потребами свідчить, що освітній процес вимагає глибокого опрацювання, особливо змісту його навчально-методичного супроводу, що значно ускладнює процес упровадження технологій інклюзивної освіти. Необхідна розробка комплексів навчально-методичного забезпечення дисциплін, методичних та освітніх продуктів, програм професійної підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивного навчання.

Удосконалення компетентності вчителів у рамках моделі інклюзивної освіти затребуване, оскільки тільки ціннісне ставлення, поряд з емоційною стійкістю і здатністю вирішувати професійні завдання в галузі навчання та надання допомоги особам з особливими освітніми потребами, забезпечує інноваційний розвиток усього освітнього процесу. Одним з необхідних компонентів системи супроводу здобувачів освіти з ООП є методична робота (Муллер, 2019).

Для формування оптимальної інклюзивної моделі у вітчизняній системі освіти потрібен педагог, який володіє високим рівнем професійної, зокрема методичної компетентності в галузі проектування освітнього простору і продуктів освітньої діяльності, готовий до динамічних змін освітнього процесу.

На нашу думку, *методична компетентність учителів в умовах інклюзивного навчання є інтегративною якістю особистості, спрямованою на становлення педагогічних цінностей, оволодіння методичними знаннями, вміннями, способами діяльності в галузі інклюзії та визначається здатністю і готовністю здійснювати методичну діяльність у процесі інклюзивного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів освіти.*

Одним із ключових чинників розвитку методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання у ЗЗСО є їхнє позитивне ставлення до інклюзивної освіти в поєднанні з мотивацією до підготовки та її реалізації в освітньому процесі (Альохіна, 2013).

Проаналізуємо більш детально основні компоненти методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання.

Створення педагогом інклюзивного освітнього середовища і ціннісне ставлення до здобувачів з особливими освітніми потребами визначає *мотиваційно-ціннісний компонент* методичної компетентності вчителя в умовах інклюзії.

Мотиваційно-ціннісний компонент методичної компетентності вчителя має таку структуру:

- розуміння гуманістичної значимості та цінності інклюзивної освіти;

- мотиви та інтереси методичної діяльності, спрямованої на розвиток інклюзивного освітнього процесу;

- емпатія, емоційна готовність до компетентного вирішення труднощів, що виникають в освітньому процесі в роботі та комунікаціях з учнями та їхніми батьками. Цей компонент, переконані, також виконує регулятивну функцію в комплексному процесі розвитку методичної компетентності працівників освіти в умовах інклюзивної освіти у ЗЗСО з огляду на його вирішальну значущість.

За низького рівня розвитку в учителів ЗЗСО мотиваційно-ціннісного компонента методичної компетентності в умовах інклюзивного навчання (відсутність мотивів, інтересів, емоційно-позитивного настрою, особистісної потреби в методичній діяльності в інклюзивному освітньому середовищі у ЗЗСО), розвиток інших компонентів або зберігатиме ознаки формального характеру, або взагалі стане неможливим.

Когнітивний компонент методичної компетентності вчителя в умовах інклюзивного навчання забезпечує орієнтацію базових професійних знань, необхідних для викладацької діяльності у ЗЗСО, на їхнє застосування в інклюзивну освітньому процесі. Когнітивний компонент методичної компетентності відображає інформованість педагогів ЗЗСО про сутність і структуру методичної діяльності, що здійснюється в умовах інклюзивного середовища; про сутність і структуру інклюзивного освітнього середовища та чинники (його) розвитку; про вимоги до

професійної та, як її складової, методичної компетентності вчителів в умовах інклюзії.

Цей компонент має таку структуру:

- знання основ дидактики спеціальної педагогіки, змісту, напрямків і форм методичної роботи;

- знання основних принципів психолого-педагогічного навчання осіб з особливими освітніми потребами;

- знання сучасних освітніх технологій;

- знання характерних для інклюзивної освіти особливостей розробки документів, які проєктують освітню діяльність в інклюзивному середовищі ЗЗСО, а також навчально-методичних матеріалів;

- знання особливостей проєктування індивідуальних освітніх програм і маршрутів для осіб з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Когнітивний компонент методичної компетентності вчителя тісно пов'язаний з *організаційно-практичним компонентом*, оскільки саме оволодіння педагогами вищезазначеними знаннями складає основу розвитку практичних методичних умінь і навичок, без яких теоретичні знання втрачають сенс.

Уважаємо, що організаційно-практичний компонент є найважливішою складовою освітнього процесу, якість якого залежить від організації навчальної діяльності здобувачів з особливими освітніми потребами.

Професійні вміння та навички становлять основу організаційно-практичного компонента методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання, вони необхідні педагогам для ефективного вирішення завдань методичної роботи.

Таким чином, цей компонент методичної компетентності виявляє рівень практичної готовності педагога до здійснення методичної діяльності у ЗЗСО.

Організаційно-практичний компонент змісту методичної компетентності працівників освіти в умовах інклюзивного навчання ЗЗСО має таку структуру:

- умінь використовувати педагогічно-обґрунтовані форми і методи, застосовувати сучасні освітні технології з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів;

- умінь працювати в команді, націленої на проєктування та здійснення професійної методичної діяльності в умовах інклюзивного навчання;

- здатність до об'єктивної оцінки та самооцінки способів вирішення специфічних методичних завдань і якості методичного

забезпечення і супроводу освітніх програм в умовах інклюзивного навчання.

Оволодіння організаційно-практичним компонентом змісту методичної компетентності дозволяє кожному вчителю усвідомлено та доцільно оперувати професійними знаннями при здійсненні методичної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Отже, структура методичної компетентності працівників освіти в умовах інклюзивного навчання представлена трьома основними взаємопов'язаними компонентами: мотиваційно-ціннісним (забезпечує розвиток загальної позитивної мотивації і морально-психологічної складової методичної компетентності), когнітивним (спрямований на розвиток теоретичної складової методичної компетентності) і організаційно-практичним (сприяє розвитку практичної складової методичної компетентності).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, здійснений аналіз наукових здобутків з проблеми формування методичної компетентності вчителів в умовах інклюзивного навчання дозволив нам зробити певні висновки, зокрема: інклюзивне навчання означає, що всі здобувачі отримують якісну освіту в умовах ЗЗСО, кожен з них унікальний по-своєму, має різні здібності та володіє різним рівнем знань, які йому допомагає розвивати педагог, отримує індивідуальну допомогу від педагога та закладу освіти в цілому, сприяє становленню особистості, яка розвивається впродовж життя.

Серед основних переваг інклюзивного навчання виділили такі: розвиток індивідуальних сильних сторін та талантів здобувача освіти; прийняття всіх дітей без винятку в ЗЗСО і суспільство в цілому; активне залучення батьків до процесу навчання і життя ЗЗСО; розвиток культури особистості в усіх її проявах; розвиток уміння здобувача освіти навчатися

впродовж життя та формування у нього почуття поваги до різних здібностей і талантів однолітків; уміння створювати дружні стосунки з однолітками.

За результатами дослідження було уточнено, що термін «інклюзивна освіта» використовується для опису процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами в ЗЗСО. З урахуванням різноманіття особливих освітніх потреб створювана система повинна бути багатоваріативною, гнучкою, адаптивною, що вимагає суттєвих змін організації освітнього процесу, змісту освіти і відповідно підготовки до цих процесів педагогів.

Також з'ясовано, що методична компетентність учителів в умовах інклюзивної освіти є інтегративною якістю особистості, спрямованою на становлення педагогічних цінностей, оволодіння методичними знаннями, вміннями, способами діяльності в галузі інклюзивного навчання та визначається здатністю та готовністю здійснювати методичну діяльність у процесі інклюзивного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів.

Визначено та обґрунтовано, що структура методичної компетентності працівників освіти в умовах інклюзивного навчання має бути представлена трьома основними взаємопов'язаними компонентами: мотиваційно-ціннісним (забезпечує розвиток загальної позитивної мотивації і морально-психологічної складової методичної компетентності), когнітивним (спрямований на розвиток теоретичної складової методичної компетентності) і організаційно-практичним (сприяє розвитку практичної складової методичної компетентності).

Проаналізоване у статті питання методичної компетентності працівників освіти в умовах інклюзивного навчання створює концептуальну основу для подальшого теоретичного вивчення цієї проблеми та розробки відповідної моделі.

Список використаних джерел

- Алехина, С. В. (2013). Інклюзивное образование для детей с ограниченными возможностями здоровья. В Новикова, Н. В., Казакова, Л. А., Алехина, С. В., Лалетин, Н. В. (Ред.), *Современные образовательные технологии в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья* (с. 71–95). Красноярск.
- Волубуєва, Т. Б. (2005). Структура професійної компетентності сучасного педагога. *Гуманізація навчально-виховного процесу, XXVIII* (с. 33–42). Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ.
- Загальна декларація прав людини. (1948). Відновлено з <https://child.renandarmedconflict.un.org/keydocuments/ukrainian/universaldeclara1.html>

- Інклюзивна освіта – вимога часу. (2019). Відновлено з <https://chop-osvita.gov.ua/inkluzivna-osvita-09-39-30-01-03-2019/>
- Інклюзивна освіта в Україні: разом крок за кроком. (2018). Відновлено з https://www.irf.ua/inkluzivna_osvita_v_ukraini_razom_krok_za_krokom/
- Інклюзивне навчання (2022). *Вікіпедія*. Відновлено з https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F
- Кашкар'юв, Г. В. (2008). Концептуальні засади формування в майбутніх учителів педагогічної компетентності щодо розвитку критичного мислення в учнів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*, 4 (с.75–80). Бердянськ.
- Колупаєва, А. (2014). Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2, 7–18. Відновлено з <https://core.ac.uk/download/pdf/159118815.pdf>
- Конвенція ООН про права дитини. (1989). Відновлено з http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. (2006). Відновлено з http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
- Концепція розвитку інклюзивної освіти. (2010). *Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН № 912 (2010)*. Відновлено з https://www.kyiv-oblosvita.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3239:shcho-take-inkluzivne-navchannya&catid=98:komprk-materiali
- Мартиненко, О., & Ковтун, Г. (2016). Формування методичної компетентності вчителя математики та економіки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3, 398–406. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_51
- Муллер, О. Ю. (2019). *Развитие методической компетентности преподавателей вуза в условиях инклюзивного образования* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Институт педагогики, психологии и социальных проблем, Казань. Відновлено з <https://www.dissercat.com/content/razvitie-metodicheskoi-kompetentnosti-prepodavatelei-vuza-v-usloviyakh-inkluzivnogo-obrazov>
- Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)».* Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736-20 (2020). Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781n16.pdf>
- Просто про інклюзивну освіту (2022). *Міністерство освіти і науки України*. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inkluzivnu-osvitu>
- Цюлюпа, Н. Л. (2009). *Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки* (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ.
- Lozman, T., Deppeler, J. M., & Harvey, D.H.P. (2005). *Inclusive education: A practical guide to support ingdiversity in the classroom* (1 ed.). Nest NSW Australia: Allen&Unwin.

References

- Alokhina, S.V. (2013). *Inkluzivna osvity dlia ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorovia* [Inclusive education for children with disabilities]. *Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii v rabote s det'mi s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya: a monograph* / N.V. Novikova, L.A. Kazakova, S.V. Alekhina; podobshch. red N.V. Laletina; Sib. Feder. un-t, Krasnoyar. gos. ped. un-t im. V.P. Astaf'eva [i dr.], Krasnoyarsk, 71 – 95.
- Inkluzivna osvita – vumoha chasu* (2019). [Inclusive education is a requirement of the time]. Retrieved from <https://chop-osvita.gov.ua/inkluzivna-osvita-09-39-30-01-03-2019/>
- Inkluzivna osvita v Ukraini: razom krok za krokom* (2018). [Inclusive education in Ukraine: togetherstepbystep]. Retrieved from https://www.irf.ua/inkluzivna_osvita_v_ukraini_razom_krok_za_krokom/
- Inkluzivne navchannia* (2022). [Inclusive education]. *Wikipedia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F
- Inkluzivne navchannia* [Inclusive education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/inkluzivne-navchannia>
- Kashkarov, H.V. (2008). *Kontseptualni zasady formuvannia v maibutnikh uchyteliv pedahohichnoi kompetentnosti shchodo rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv* [Conceptual principles of future teachers' pedagogical competence formation for the development of critical thinking in students]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*, 4, 75–80.

- Kolupaieva, A. (2014). Inklusyivna osvita yak model sotsialnoho ustroiu [Inclusive education as a model of social order]. *Osoblyva dityna: navchannia i vykhovannia*, 2, 7–18. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/159118815.pdf>
- Kontsepsiia rozvytku inkluzyivnoi osvity. Pro zatverdzhennia Kontsepsii rozvytku inkluzyivnoho navchannia: Nakaz MON vid 01.10.2010 № 912.* [The concept of inclusive education. Order of the Ministry of Education and Science No. 912 dated 01.10.2010]. Retrieved from https://www.kyiv-oblosvita.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3239:shcho-take-inklyuzivne-navchannya&catid=98:kopmpk-materiali
- Konventsiiia OON pro prava osib z invalidnistiu* (2006). [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
- Konventsiiia OON propravadytyny* (1989). [UN Convention on the Rights of the Child]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
- Lozman, T., Deppeler, J.M., & Harvey, D.H.P. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom* (1 ed.). Nest NSW Australia: Allen&Unwin.
- Martynenko, O. & Kovtun, H. (2016). Formuvannia metodychnoi kompetentnosti vchytelia matematyky ta ekonomiky [Formation of methodical competence of a teacher of mathematics and economics]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3, 398–406. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_51
- Muller, O.Yu. (2019). *Rozvytok metodychnoi kompetentnosti vykladachiv vuzu v umovakh inkluzyivnoi osvity* [Development of methodological competence of university teachers in the context of inclusive education]. (Extended abstract of Candidate's thesis), Institut pedagogiki, psihologii i socialnyh problem], Kazan. Retrieved from https://www.disserscat.com/content/razvi_tie-metodicheskoi-kompetentnosti-prepodavatelei-vuza-v-usloviyakh-inklyuzivnogo-obrazov
- Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoio osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»* (2020). [«On approval of the professional standard for professions «Primary school teacher of general secondary education», «Teacher of general secondary education», «Primary education teacher (with a diploma of a junior specialist)»]. *Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine* No. 2736-20 dated 32.12.2020. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781_n16.pdf
- Prosto pro inkluzyivnu osvitu* [Just about inclusive education] (2022). *The Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu>
- Tsiuliupa, N.L. (2009). *Pedahohichni umovy formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi instrumentalnoi pidhotovky* [Pedagogical conditions of the future music teacher's methodical competence formation in the course of instrumental preparation]: (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv.
- Volobuieva, T.B. (2005). Struktura profesiinnoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha [The structure of professional competence of a modern teacher]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process: the collection of scientific works* (Ed. by prof. V.I. Sypchenko), XXVHL, 33–42.
- Zahalna deklaratsiia prav liudyny* (1948). [Universal Declaration of Human Rights]. Retrieved from <https://childrenandarmedconflict.un.org/keydocuments/ukranian/universaldeclara1.html>

Стаття надійшла до редакції 24.06.2022